

CÂTEVA CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA CONSTRUCȚIA BISERICII MARI A ROMÂNILOR DIN SIGHIȘOARA (1934-1937)

Adonis P. Mihai

În perioada interbelică la Sighișoara au avut loc o serie de modificări în structura demografică a localității. Datele cuprinse în recensământurile perioadei¹ au putut reda o imagine reprezentativă asupra dinamicii acestui proces:

Anul	1920		1930		1939	
	Nr.	%	Nr.	%	Nr.	%
Sași	5.620	48,61	5.236	40,17	5.384	37,70
Români	3.073	26,58	4.366	33,49	5.434	38,05
Maghiari	2.533	21,96	2.896	22,22	3.032	21,23
Evrei	-	-	146	1,12	105	0,73
Țigani	-	-	-	-	320	2,24
Alții	335	2,90	389	2,98	4	0,02
Total	11.561		13.033		14.279	

Românii din Sighișoara de confesiune ortodoxă nu au avut până în anul 1937 o biserică încăpătoare, unde un număr mai mare de oameni să poată lua parte la slujbele religioase. În partea de vest a orașului, în vechiul cartier românesc Cornești, exista o bisericuță din piatră, construită în timpul împăratului austriac Iosif al II-lea (1780-1790) pentru comunitatea românească de atunci, care număra cca. 500 de suflete. Aceasta nu a mai corespuns nevoilor religioase al populației românești din oraș, care în secolul al XIX-lea și în prima parte a veacului al XX-lea a crescut

¹ Ernst Johann Graef, *Die Bevölkerung Schäßburgs* în vol. *Schäßburg. Bild einer Siebenbürgischen Stadt*. Herausgegeben von Hans-Heinz Brandsch, Heinz Heltmann und Walter Lingner, Thaur bei Innsbruck, Wort und Welt Verlag, 1994, p. 54 (pentru anul 1920); *Monografia Județului Târnava Mare*, Sighișoara, Tipografia Miron Neagu, 1943, p. 96 (pentru anul 1930). *Situația populației din județul Târnava Mare, arătată pe comune și naționalități și cu arătarea procentului*, ff. 7-8. Documentul a fost emis de Prefectura Județului Târnava Mare, Serviciul Cancelariei, la Sighișoara în data de 11 octombrie 1939 și era semnat de prefectul de atunci al județului, colonelul Th. Colbazi (pentru anul 1939). Acest document se află în arhiva Muzeului de Istorie din Sighișoara.

considerabil. După anul 1918 s-a impus tot mai mult construcția unei biserici de dimensiuni mai mari. Această cerință s-a concretizat abia în anii 1934-1937.

Un manuscris din anul 1966, semnat de către protopopul Sighișoarei, „*iconom stavrofor*” Emilian Stoica (1884-1972), constituie o sursă documentară prețioasă în ceea ce privește construcția bisericii mari a românilor din Sighișoara.² Protopopul a fost contemporan cu evenimentul descris. Acesta publicat în anul 1940, dar într-o formă restrânsă, informațiile cu privire la ridicarea bisericii de tip catedrală³ a românilor. Ele au fost înfățișate pentru prima oară într-un număr al *Revistei Teologice* din Sibiu, dedicat celor douăzeci de ani de „*arhipăstorire*” ai mitropolitului Nicolae Bălan al Ardealului.⁴

În manuscrisul care numără 100 de pagini, protopopul E. Stoica prezintă pe larg istoricul construcției bisericii. Asemeni oricărui alt manuscris din orice altă perioadă istorică, și în acest text se poate distinge o ușoară nuanță de subiectivitate a autorului în prezentarea faptelor. Pe alocuri expunerea este învăluită într-un umor specific perioadei aflate în discuție.

Românii sighișoreni, deși își doreau o biserică nouă după 1918, nu aveau resursele și nici mijloacele financiare pentru o ridica. Pentru aceasta au înaintat, după anul 1920, consiliului orașului o serie de petiții pentru a obține împrumutul comunității ortodoxe cu o pădure, din a cărei exploatare să fie strânși bani pentru construcția bisericii. Sașii, care administrau orașul, nu au dat curs acestor petiții,

² *Istoricul clădirii noii biserici ortodoxe din Sighișoara construită în anii 1934-1937, alcătuit de protopop Emilian Stoica, Sighișoara, manuscris dactilografiat, 1966. Mai departe abreviat Manuscris.*

³ În limbajul curent al locuitorilor români ai Sighișoarei este folosit cuvântul *catedrală* pentru a desemna biserica mare ortodoxă din localitate, deși la Sighișoara nici un episcop nu oficiază serviciul divin, în mod regulat.

⁴ Protopop Emilian Stoica, *O pagină de pastorală arhierescă în Revista Teologică*, Sibiu, anul XXX, nr. 5-8, mai-august 1940. *Mitropolitul Nicolae al Ardealului. Douăzeci de ani de arhipăstorire*, pp. 441-444.

chiar dacă biserica evanghelică avea în proprietate o pădure de stejar cu o suprafață de 900 iugăre (520 ha).⁵

Fiind refuzați de sași, o delegație românească („*părintele Munteanu, părintele Constantin Medrea, țărani Petru Cioanta și Petru Radu*”), sprijinită de mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan, s-a deplasat în 1923 la București, pentru a cere ministrului Agriculturii și Domeniilor, Alexandru C. Constantinescu, împrumutarea parohiei ortodoxe din Sighișoara cu o suprafață de pădure, din a cărei exploatare să se poată obține resursele financiare pentru clădirea noii biserici ortodoxe. Sașii au aflat de acest lucru și au trimis și ei o delegație, în frunte cu primarul August Leonhardt. Protopopul E. Stoica relatează, în manuscrisul său, conversația pe care delegația săsească ar fi avut-o cu ministrul A. C. Constantinescu: „*Dar voi câtă pădure aveți la parohia voastră?*» a întrebat ministrul. / «*900 jugăre*» a fost răspunsul, «*dar noi o avem de mult*» / «*Nu cumva ați adus-o de la Rin? Trebuie împrumutată și parohia ortodoxă cu pădure mai mare ca să-și poată clădi biserica.*» / «*Noi oferim 100 de jugăre*», a spus primarul, «*mai mult nu putem, că se supără opinia publică săsească din Ardeal.*» / «*Dar câți sași sunteți voi în Ardeal?*» / «*Suntem 300.000.*» / «*Ham!*» a răspuns ministrul, făcând gestul înghițirii. «*Vă înghit pe toți cu cele 15.000.000 ale mele de români. Ei bine, nu veți împrumutări voi parohia ortodoxă din Sighișoara cu 100 iugăre. O împrumutăresc eu cu 300 de iugăre!*» Și adresându-se delegației românilor le-a spus: «*Duceți-vă și vă alegeți 300 iugăre din pădurea orașului și veniți să v-o dau apoi.*» Și oamenii au ales 200 iugăre din Dealul de Mijloc, pădure de fag, carpen și stejar și 100 iugăre pădure de carpen și fag.”⁶ Astfel, în contextul aplicării reformei agrare, comunitatea românească din Sighișoara a fost împrumutată cu 300 de iugăre de pădure (aprox. 175ha), chiar de către ministrul în exercițiu al Ministerului Agriculturii și Domeniilor, pentru a putea susține financiar construcția bisericii noi.

⁵ 1 iugăr transilvănean - 0,5775 ha.

⁶ *Manuscris*, p. 33-34.

În a doua jumătate a anului 1926 preotul Emilian Stoica era numit protopop al Sighișoarei de către mitropolitul Ardealului Nicolae Bălan: „*Venisem în toamna anului 1926 ca protopop în Sighișoara, cu speciala menire de a fi nu numai un ziditor de suflete, ci și ziditorul unei noi biserici de proporții mai mari, potrivită centrului important care este capitala de județ Sighișoara, dar potrivită și vremurilor noi de libertate națională și bisericească, în locul smeritei bisericuțe din marginea orașului [...]*”⁷ După instalarea sa ca protopop, preotul E. Stoica s-a deplasat la Sibiu pentru a-i mulțumi mitropolitului, care i-a spus: „*Eu am să-ți fiu de tot ajutorul de câte ori mi te vei adresa mie.*”⁸

Odată ce au obținut cele aprox. 175 ha de pădure, românii sighișoreni prin adunarea parohială au cerut conducerii sășești a orașului și un loc pentru ridicarea unei noi biserici, deoarece la Sighișoara „*nu se află nici o biserică centrală ortodoxă, cea existentă în prezent nefiind corespunzătoare și neputând servi decât pentru populația periferică.*”⁹ Locul primit a fost în parcul Regina Maria, pe malul drept al râului Târnava Mare. Terenul obținut a fost expropriat în 1923 din proprietatea comunei politice Sighișoara în favoarea statului român pentru „*cauză de utilitate publică,*”¹⁰ în baza legii pentru reformă agrară din anul 1921. Locul cerut de credincioșii ortodocși ai Sighișoarei a fost atribuit în unanimitate.

Dar acest loc pentru ridicarea bisericii nu a fost pe placul tuturor. Conform celor relatate de protopopul Emilian Stoica, au existat și o serie „*agitatori, demagogi, pescuitori în apă tulbure, ce au știut să sucească mințile oamenilor și să-i desminte cu argumentele la părere, raționale și sentimentale de orgoliu național – Parcul ar fi: 1. inundabil; 2. prea lăaturalnic, periferic, noi vrem ca biserica nouă să fie în țentru, destul am păscut marginile; 3. necurat, acolo seara fac dragoste servitorii și servitoarele; 4. supremul argument – sașii acordând acest teren, vreau*

⁷ Protopop E. Stoica, *art. cit.*, p. 441.

⁸ *Manuscris*, p. 2.

⁹ *Ibidem*, p. 5.

¹⁰ *Ibidem*.

să-și bată joc de noi [românii].”¹¹ S-au înregistrat dezacorduri majore între unii români cu privire la construirea bisericii în acest loc, urmând ca timp de 7 ani aceștia să tot caute un loc mai bun pentru ridicarea edificiului religios.

Alegerea locului de construcție a fost subiectul unor dezbateri aprinse în epocă. Astfel au fost luate în calcul mai multe variante: **1.** locul viran din Str. Spitalului (astăzi str. Zaharia Boiu) pe care s-a clădit casa dr. Căpățână, dar era prea aproape de biserica deja existentă în Cornești; **2.** Piața din fața Băii populare, zonă lăturalnică și inundabilă, de pe malul drept al râului Târnavei Mari; **3.** Dealul Țiganilor (str. Avram Iancu), loc sugerat de sași – „populația românească este împrăștiată pe teritoriul orașului, iar biserica nouă trebuie clădită pe deal ca să fie văzută din toate părțile și ca să se audă clopotele ei în cât mai mare depărtare”; **4.** Piața Mare (*Marktplatz*), acest loc era dorit „mai ales de țărani [români], ca un fel de răzbunare împotriva sașilor, care ne-au împins tot pe margini. Să ne vedem și noi măcar cu biserica noastră în «**Tentru**»”¹². Deși unii români au insistat să ridice în acest loc biserica nouă, rezistența solului nu a permis construirea. Acest loc a fost verificat mai întâi de inginerul orașului, Jakobi, care a precizat faptul că piața nu e potrivită pentru edificarea de noi construcții din cauza „gropilor, găurilor și a noroiului de la mare adâncime.” Verdictul dat de ing. Jakobi nu a fost luat în seamă și a fost chemat un inginer constructor român, pe nume Sântion, din Brașov, care după câteva sondaje efectuate la adâncimea de 5m a confirmat cercetările lui Jakobi. Pe lângă rezistența solului a mai existat și problema cedării pieței orașului către comunitatea ortodoxă, cedare care nu putea fi făcută decât de Consiliul orașului, care nu era constituit (1929), existând doar o comisie interimară. În acest caz, conform legislației de atunci, doar Parlamentul României ar fi putut aproba o astfel de procedură, care oricum ar fi durat foarte mult. S-a renunțat în cele din urmă și la acest loc după ce și-a exprimat opinia competentă și mitropolitul Nicolae Bălan:

¹¹ *Ibidem*, p. 6.

¹² *Ibidem*, p. 7.

„Dar piața Sighișorii în nici un caz nu e potrivită spre acest scop. Lasă că e mică, triunghiulară, în pantă, dar nu e potrivit de loc cadrul ei. A așeza o biserică de stil bizantin între aceste palate medievale, clădite în stil gotic, e o disonanță;”¹³ 5. Colțul vizavi de Liceul românesc de fete (astăzi Șc. Gen. Nr. 3 „Miron Neagu”). Deși Comisia interimară a orașului votase un ajutor de 2.500.000 lei în 15 martie 1933, putându-se astfel cumpăra parcele intravilane din zona liceului (casele Zielinski, Schuller, Manchen și Muntean), comitetul parohial a renunțat și la această locație din motive financiare, datorate crizei economice; 6. Piața Mică (azi Piața O. Goga). Arhitectul Dumitru Petrescu-Gopeș, cel care fusese desemnat pentru realizarea proiectului de construcție a noii biserici, a fost chemat pentru a vedea această locație. Acesta „obosit și plictisit că mereu schimbăm locul, își dădu opinia favorabilă/ și-ar fi dat opinie favorabilă pentru orice loc/ [...]” Arhitectul a trebuit să modifice „[...] planul original, spre a încăpea biserica în acest loc.”¹⁴ Și în această locație au apărut dificultăți – mutarea casei Hubatsch și a unui vechi canal, pentru a putea oferi construcției o oarecare perspectivă. În cele din urmă a fost abandonată și această variantă, invocându-se printre altele lipsa de perspectivă și faptul că biserica s-ar fi aflat printre case.¹⁵

După unele opinii, s-ar părea că a mai existat și a șaptea variantă, a dr. Hoch, secretarului Prefecturii Târnava Mare, care ar fi recomandat Piața Cetății (*Burgplatz*) din Cetatea Sighișoara!!!¹⁶ Credem că această ultimă locație, pentru construcția bisericii mari a românilor, este exagerată și nu ar fi putut veni, în nici un caz, din partea unui sas. Dar au fost persoane din rândul românilor care „cereau să se așeze biserica pe Dealul Cetății, ca și bisericile ev.-luth. și rom.-cat. [...]”.¹⁷

¹³ Protopop E. Stoica, *art. cit.*, p. 442.

¹⁴ *Manuscris*, p. 9.

¹⁵ *Ibidem*, p. 10.

¹⁶ *Ibidem*, p. 7.

¹⁷ Protopop E. Stoica, *art. cit.*, p. 442.

Protopopul E. Stoica, văzând lipsa de unitate asupra părerilor privind locația construcției bisericii noi a românilor sighișoreni, a cerut ajutorul mitropolitului Nicolae Bălan. Acesta a convocat toți preoții din județul Târnava Mare la o conferință în Sighișoara între 25-27 aprilie 1933.¹⁸ Cu acest prilej mitropolitul s-a interesat și de stadiul în care se aflau pregătirile pentru construcția bisericii și a văzut personal toate locațiile propuse. Se spune că ar fi privit mai întâi Orașul de Jos din Cetate și apoi ar fi declarat: *„Biserica nu mai poate fi așezată în nici un caz pe dealuri. Așezarea bisericilor pe dealuri, la marginea satelor în locuri mai retrase, era potrivită în vremurile de demult, când biserica era considerată ca un loc de meditație, de retragere din vârtoarea vieții. Azi biserica trebuie să devină o forță luptătoare, să intre în șuvoiul cel mare al vieții, cu rugăciunile ei, cu învățăturile ei, cu propaganda ei și să caute a îndrepta albia vieții sociale în făgașurile evangheliei lui Hristos. Nu mai ducem azi pe oameni la biserică, ci ducem biserica între oameni. [...] Astăzi când biserica ortodoxă este dominantă în Statul Român, astăzi mai ales la orașe, trebuie să clădim biserici mari cu proporții de catedrale, în stil bizantin ortodox, ca o afirmare națională și religioasă a noastră și să le așezăm în locuri de frunte.”*¹⁹

Cel care a avut ultimul cuvânt cu privire la locația exactă a noii biserici a românilor din Sighișoara a fost tot mitropolitul Nicolae Bălan. Acesta a indicat parcul Regina Maria, de pe malul drept al râului Târnava Mare. Îndreptându-și privirea spre acest loc mitropolitul i-ar fi spus protopopului E. Stoica: *„Dar nu vezi Sf. Ta că parcul acesta e lăsat anume de Dumnezeu spre a sluji ca loc de clădire pentru biserica noastră? E un loc ideal, dacă l'aș putea numi așa. E așezat între ape (gândește-te la mănăstirea Cozia, în zidurile căreia bat valurile Oltului), în mijlocul parcului, între arbori seculari și cu un frumos covor de iarbă verde în jurul ei.”*²⁰

¹⁸ *Ibidem.*

¹⁹ *Manuscris*, p. 10.

²⁰ Protopop E. Stoica, *art. cit.*, p. 443.

Această hotărâre a provocat din nou neînțelegeri între unii membrii ai comunității ortodoxe românești din Sighișoara. În luna mai a anului 1934, o parte din vecinătatea ortodoxă din cartierul Cornești a dorit chiar să se constituie într-o parohie separată și independentă financiar de noua parohie din oraș, renunțând chiar și la donațiile venite din partea Prefecturii județului Târnava Mare, iar 132 de români din cartierul Cornești amenințau: „*ne-am decis toți membrii parohiei a trece la altă religie și tot odată vom cere toate drepturile ce ni se cuvin nouă.*”²¹

Cunoscând îndeaproape toate aceste lucruri, mitropolitul Ardealului a intervenit și și-a exprimat poziția fermă în fața protopopului E. Stoica: „*În biserica noastră propovăduirea a mers întotdeauna de sus în jos, nu de jos în sus. Încearcă să convingi întâi pe intelectuali, comunicându-le cuvintele mele și printr'ânșii și prin cuvântul de opinie creat de dânșii vei isbuti a convinge și poporul. [...] Consultarea organelor parohiale se face în chestiuni în cari acestea pot fi competente. Designarea locului de clădire a unei biserici comportă însă o orientare estetică, urbanistică, tehnică, mai presus de priceperea majorității acestor organe.*”²²

Pentru planul construcției bisericii au avut loc o serie de întâlniri între membrii comitetului parohial și arhitectul Dumitru Petrescu-Gopeș. Comitetul parohial a cerut inițial ca noua biserică românească să aibă pe fațada de vest 2 turnuri clopotnițe mari, precum catedrala ortodoxă din Sibiu. Potrivit protopopului E. Stoica exista și un motiv mai special pentru aceasta – „ *aici bisericile mari evanghelice luterane și catolice sunt așezate pe Dealul Cetății, sașii luterani au un clopot uriaș, Sighișoara însăși e așezată printre dealuri. Românii locuiesc pe la periferie și în cele 4 cătune așezate la o distanță de 5-10 km de centrul orașului, și clopotele catedralei trebuie auzite de cât mai departe.*”²³ În urma discuțiilor purtate cu membrii consiliului parohial, arhitectul a conceput planul final. Acesta prevedea

²¹ *Manuscris*, p. 15.

²² Protopop E. Stoica, *art. cit.*, p. 444.

²³ *Manuscris*, p.19.

o biserică construită în stil bizantin, cu o cupolă impresionantă, cu două turnuri, iar între acestea o turlă înaltă – de tip campanela, patrulateră, unde să fie așezate clopotele pentru a fi auzite de români!

În data de 30 septembrie 1934 se punea piatra de temelie a însemnatului lăcaș de cult. La eveniment au fost prezenți mitropolitul Ardealului dr. Nicolae Bălan împreună cu 15 preoți din protopopiatul Sighișoara, ministrul Cultelor Alexandru Lapedatu, ministrul Educației Naționale dr. Constantin Angelescu, prefectul județului Târnava Mare, dr. Victor Știrbeț, primarul orașului Aurel Mosora.

Construcția proiectată de către arhitectul D. Petrescu-Gopeș a fost ridicată de către inginerii constructori D. Marcu și N. Dordea, reprezentanți ai *Societății Anonime Întreprinderile Generale Tehnice Inginer Tiberiu Eremie* din București, firmă care a câștigat licitația pentru executarea lucrării (5.467.958 lei). La licitația privind construcția bisericii mari a românilor sighișoreni a existat și o ofertă de construcție mai mică cu 175.698 lei, dar săsească (5.292.260 lei), cea a inginerului constructor *F. Letz* din Sighișoara! Acesta participase la licitație alături de alte 6 firme de construcții din București, Tg. Mureș și Cluj-Napoca.²⁴

Membrii comunității românești au ales oferta depusă de firma inginerului Tiberiu Eremie. Acesta a realizat și lucrările de construcție ale „*Catedralei Încoronării*” din Alba Iulia, între anii 1921-1922, după planurile arhitectului Victor Gh. Ștefănescu, iar mai apoi a ridicat și bisericile-catedrală ale românilor din orașele transilvănene Cluj, Orăștie, Turda.²⁵

²⁴ *Ibidem*, p. 50. Biroul de arhitectură și firma de construcții Letz avea în portofoliul său restaurarea Biserica Mănăstirii (1928) și a Bisericii din Deal (1934) din Cetatea Sighișoara, construirea măcelăriei și a casei de locuit Georg Winter, casele doctorilor J. Waedt și Căpățână, Țesătoria de textile Wilhelm și Richard Löw (fosta Țesătoria de bumbac), Țesătoria de mătase din Sighișoara, precum și o serie de alte imobile din Sighișoara, Mediaș și din satele înconjurătoare – Ekart Letz, *Bauen heißt Ständiges Lernen. Vor hundert Jahren wurde Dipl.-Ing. Architekt Franz Letz (1900-1978) in Schäßburg geboren in Schäßburger Nachrichten, HOG Informationsblatt für Schäßburger in aller Welt*, Nr. 13, Heilbronn, den 15. Juni 2000, 7. Jahrgang, pp. 10-14.

²⁵ <http://arhivaromaneasca.wordpress.com/arhive/dragos-popp-%E2%80%9EInginerul-tiberiu-eremie-viata-si-opera-unui-mare-constructor-roman%E2%80%9C/> - accesat la 10 aprilie 2014.

Un moment mai deosebit din timpul construcției bisericii a fost anul 1936, când resursele financiare alocate erau pe sfârșite. Protopopul E. Stoica s-a adresat atunci prefectului județului Târnava Mare, dr. Victor Știrbeț, care l-a asigurat de suplimentarea fondurilor pentru anul 1937 cu 500.000 lei din partea Prefecturii Târnava Mare, respectiv 500.000 lei din partea Primăriei Sighișoara. Dar primarul Aurel Mosora a refuzat inițial acest sprijin financiar de 500.000 lei, pe motivul că trebuia să construiască un pod de beton peste râul Târnava Mare (în apropierea locului unde se ridică biserica) și o școală românească (astăzi Șc. Gen. Nr. 2 „*Aurel Mosora*”). Datorită acestei situații, într-o ședință a consiliului parohial din 1936, la care au participat atât prefectul cât și primarul, dr. V. Știrbeț l-a „*apostrof*at pe primarul Mosora cu cuvintele: «*Domnule Mosora, primăria nu e a D-tale, e a partidului [P. N. L.]. Dacă vrei să rămâi primar, ai să pui în buget suma propusă, dacă nu, vei fi înlăturat de la primărie și o va pune în buget urmașul D-tale*». Și dl. Mosora s-a conformat propunerii făcute în consiliul parohial.”²⁶ Lucrările de construcție au durat 3 ani (1934-1937).

Chiar dacă noua biserică a românilor din Sighișoara nu a fost ridicată de o firmă de construcții săsească, în schimb cele 3 clopote au fost comandate la Sibiu și turnate de către firma meșterului Friedrich Kauntz, dintr-un aliaj de bronz și aramă. Pe fiecare clopot au fost inscripționate o serie de texte. Pe clopotul cel mare s-au înscris următoarele: „*Dăruit de Prefectura Județului Târnava Mare prin prefectul Dr. Victor Știrbeț, sub domnia regelui Carol II 1934. Lăudați pe Domnul că ne-a izbăvit de apăsătorii noștri. Psalm 135, 24,*” pe clopotul mijlociu: „*Dăruit de primăria orașului Sighișoara, prin primarul Aurel Mosora. Sub păstoriarea Î. P. S. S. mitropolit Dr. Nicolae Bălan 1934. La Domnul ni-i nădejdea. Ps. 10,*” iar pe

²⁶ *Manuscris*, p. 43.

clopotul mic: „Turnat din dania credincioșilor drept măritori din Sighișoara 1934. Cântați Domnului cântare nouă! Ps. 149/1.”²⁷

La finalizarea lucrărilor de edificare a bisericii noi s-a precizat că „Monumentul odată terminat are destinația istorică de a înfățișa în ochii tuturor credința și civilizația românească în această așezare, în care pe vremuri vitrege românismul nu se putea afirma cu puterea de care este capabil.”²⁸

Biserica mare a românilor din Sighișoara, cu hramul *Sfintei Treimi*, a fost sfințită de mitropolitul Nicolae Bălan în ziua de 31 octombrie 1937. Acest moment a fost „și un prilej de afirmare națională românească [...] era necesară o participare masivă a populației românești din județ cu tot ce are județul mai frumos, mai românesc.”²⁹ Prefectul liberal al județului Târnava Mare, dr. Victor Știrbeț, împreună cu primarul Sighișoarei, Aurel Mosora, care era și deputat din partea P. N. L. „au intervenit la Direcția Căilor ferate care a pus la dispoziție gratuit 3 trenuri cu câte 20 de vagoane dela Mediaș, Rupea și Agnita la Sighișoara și înapoi în ziua de 31 octombrie [1937]. Acestea au vărsat în dimineața acelei zile mii de credincioși din satele județului aflătoare lângă calea ferată [...]”³⁰ Astfel, la sfințirea bisericii au fost prezente peste 10.000 de persoane, din care 2.000 au intrat în biserică!³¹

În pronaosul bisericii au fost fixate pe ziduri trei plăci de marmură neagră. Pe acestea au fost inscripționate cu litere mari, aurii, următoarele: în partea dreaptă (pisania bisericii) - „Ziditu-s'a această sfântă biserică între anii 1934-1936 în zilele slăvitei domnii a Măriei Sale Regelui Carol II, din daniile poporului dreptcredincios, din dania făcută prin reforma agrară de fericitul ministru A. Constantinescu, din ajutoarele primite dela județ și cu sprijinul primăriei orașului.

²⁷ *Ibidem*, pp. 68-70.

²⁸ Nistor Cristescu, *Muncă românească. Activitatea consiliului comunal a Primăriei Sighișoara (1934-1937)*, Sighișoara, Tipografia Markus, 1937, p. 53.

²⁹ *Manuscris*, p. 84.

³⁰ *Ibidem*, pp. 84-85.

³¹ *Ibidem*, p. 85.

Și s'a sfințit în 31 octombrie 1937 de către Înalt Prea Sfințitul și Prea Luminatul Mitropolit al Ardealului Dr. Nicolae Bălan, fiind Ministru Președinte Gh. Tătărescu, Ministrul Cultelor Al. Lapedatu, V. Iamandi, Ministrul Educației Naționale Dr. C. Angelescu, prefectul județului Dr. V. Știrbețiu, primarul orașului A. Mosora. Protopop E. Stoica, Paroh A. Stoicoviciu, arhitect D. Petrescu-Gopeș, Antrepriza T. Eremia, ingineri constructori D. Marcu și N. Dordea, pictor A. Demian, sculptori în lemn C. M. Babic și M. Șchiopu și argintar D. Popescu. Ca să fie locaș de închinare poporului dreptcredincios, prinos de laudă Dumnezeuului părinților noștri și mărturie a dragostei noastre față de legea strămoșească;” în partea stângă, pe o placă asemănătoare ca dimensiune cu prima – „În timpul clădirii acestei Sft. Biserici 1934-1936 au fost epitropi: Z. Filip, Z. Moldovan, N. Șonieriu, V. Ștaier, M. Moldovan, I. Ilea, Gh. Ferezan. Cantori: Z. Zăblău, N. Moldovan. Consilieri parohiali: Dr. V. Știrbețiu, Dr. I. Ioanoviciu, Dr. St. Chelemen, H. Teculescu, A. Mosora, Dr. I. Popa, Pr. C. Medrea, I. Medrea, St. Colceriu, N. Zăblău, D. Pușcaș, I. Parchirie, V. Rohan, P. Șonieriu, Z. Oltean, M. Ciuleiu, Z. Suci, I. Șonieriu, St. Foaltin, St. Chelemen, I. Rucărean, N. Bontea, N. Toma, St. Cioanta, V. Urdea, D. Păcală, N. Seleușan, I. Dămean, N. Moldovan, N. Ferezan, M. Rucărean, M. Foaltin, M. Mosora, St. Ferezan, G. Radu, I. Hurubean, Z. Sârbu, I. Purenci, I. Moldovan, N. Șonieriu, M. Hetrea, M. Dămian, N. Hetrea, M. Moldovan.” Tot în partea stângă, pe cea de a treia placă, de dimensiuni mai mici, au fost înscrise cuvintele: „Ziditu-sa această Sfântă Biserică în anii 1934-1937 la stăruința și sub conducerea preoților protopop. Emilian Stoica și Aurel Stoicoviciu și s-a sfințit la 31 oct. 1937. B. N.”

Proiectul arhitectului Dumitru Petrescu-Gopeș, transpus în practică de către firma de construcții a inginerului Tiberiu Eremie, a fost remarcat și apreciat și de către patriarhul dr. Miron Cristea. În calitate de prim ministru, acesta s-a aflat într-o

inspecție la Prefectura județului Târnava Mare și la Primăria orașului Sighișoara în vara anului 1938.³² Cu această ocazie a vizitat și biserica mare a românilor.

După ce s-a constituit statul național unitar al regatului României Mari, românii au văzut în edificarea de biserici-catedrale în toate orașele săsești și maghiare din Transilvania, imagini ale mândriei naționale și unității. Dacă în prezent acestea reprezintă monumente istorice valoroase, în trecut ele au construit, au afirmat și au delimitat identitatea națională românească. Și biserica-catedrală ortodoxă de la Sighișoara cu dimensiuni considerabile - lungime totală 45m, fațada 24m, turnul-clopotniță 45m înălțime, diametrul cupolei 11m la bază - s-a înscris integral în această serie de clădiri monumentale din Transilvania interbelică.

După 1918 statul român a adoptat o puternică atitudine centralizatoare, impunând unitatea țării, cu fermitate, în jurul centrului, capitalei București. A fost lansat și un efort susținut de a „naționaliza” teritoriul unit. În acea epocă nu se mai căuta o identitate românească, cum a fost cazul în a doua jumătate a secolului al XIX-lea când s-a format statul român modern, ci se revendica și se afirma identitatea românească în orașele Transilvaniei.³³ Deși Transilvania însemna cel mai mult pentru români, a fost provincia cel mai greu de integrat în Regatul României Mari. Transilvania a fost teritoriul cel mai „intens” naționalizat/românizat. Trebuie să precizăm aici faptul că a fost românizat/naționalizat teritoriul, și nu populația.³⁴

Elitele românilor ortodocși au optat pentru ridicarea de biserici – catedrale deoarece ortodoxia a fost unul din reazemele pe care s-a sprijinit identitatea românească și apoi pentru că biserica ortodoxă a jucat un rol vital în promovarea idealurilor naționale, și chiar a ținut în viață comunitatea românească din

³² *Ibidem*, p. 22.

³³ Gabi Dolf-Bonekämper, Carmen Popescu, *Asserted identities, conquered territories* în vol. *Dividing lines, connecting lines. Europe's cross-border heritage*. Co-ordinated by Gabi Dolf-Bonekämper, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2005, pp. 98-99.

³⁴ *Ibidem*.

Transilvania. Ridicarea de biserici ortodoxe impunătoare în orașele Transilvaniei a reprezentat o modalitate de „*cucerire*” a teritoriului, un fel de răzbunare vizuală.

Noua realitate a fost întărită și de discursul ținut de episcopul Clujului, Nicolae Ivan, cu ocazia punerii pietrei de temelie la catedrala din Cluj, în octombrie 1923: „*Azi, Clujul a încetat să fie Golgota chinurilor noastre; azi Clujul a devenit un centru de cultură românească, un centru de lumină și soare strălucitor.*”³⁵ La acest eveniment au fost prezenți prințul moștenitor Carol și primul ministru de atunci Ion I. C. Brătianu.

Trendul construirii de biserici - catedrale în Transilvania a fost dat de „*Catedrala Încoronării*” din Alba Iulia, unde Ferdinand și Maria au fost încoronați ca regi ai României Mari la 15 octombrie 1922. Aceasta a fost o alegere simbolică, din moment ce orașul a avut puternice asocieri istorice, atât în trecutul apropiat, cât și în trecutul îndepărtat.

Din punct de vedere arhitectonic, la toate aceste catedrale, s-au făcut raportări la vechea arhitectură românească a bisericilor pentru a legitima identitatea românilor, la care s-a mai adăugat cu succes elementul bizantin, care i-a oferit dimensiunii românești o autoritate mărită. O realitate arhitectonică, care s-a putut constata la toate bisericile – catedrale, a fost combinarea moștenirii orientale, simbolizate de ortodoxie, cu o caracteristică apuseană – turnul clopotniță.³⁶ La aceasta noi am mai adăuga și un alt element definitoriu apusean – amvonul - existent de obicei în naos, pe partea stângă, în apropierea iconostasului. Catedrala ortodoxă din Sighișoara le-a inclus pe toate trei, într-o îmbinare artistică reușită.

Dorim să încheiem articolul nostru cu aprecierea arhitectul D. Popescu-Gopeș: „*Noua catedrală ortodoxă din Sighișoara, impunătoare ca proporții este concepută în stil bizantin. Spre a satisface dorința așa de unanimă a Ardelenilor de pretutindeni, de a avea un turn înalt la biserică, arhitectul a adăugat între cele două*

³⁵ *Ibidem*, p. 101.

³⁶ *Ibidem*, p. 99.

turle din față o campanilă în patru muchii de gust italianesc, terminată sus cu un pridvor de culă. S'a ajuns astfel la un stil, ce se depărtează de la înfățișarea obișnuită a bisericilor românești din Vechiul Regat și care pune problema, dacă se pot armoniza formele rotunde și teșite ale cupolelor bizantine cu prisma patrungiulară, svârlită în înălțime, a campanilei italiene. Dar oare, ce artă e înțepenită în formulele ei? Nu trăim astăzi timpurile unei revoluții adânci în arta clădirii? De ce ar fi ea justificată numai când e vorba de construcțiile civile și nu s'ar admite că și arhitectura religioasă ar avea dreptul să evolueze în căutarea unui stil nou, prin adaptarea formelor vechi la necesitățile impuse de exigențele regionale? În tot cazul campanila catedralei ortodoxe din Sighișoara se leagă armonios cu restul construcției și – ce este la fel de important – se înscrie elegant în mediul înconjurător, în care predomină arhitectura gotico-medievală a vechilor cetăți săsești din Ardeal.”³⁷

Arhitectul a justificat prezența turnului de tip campanela la o biserică ortodoxă prin adaptarea lăcașului de cult la necesitățile impuse de specificitățile istorice regionale. Autorul planului de construcție al bisericii sighișorene a fost adeptul unei forme de arhitectură mai permissive, care să combine armonios elementele arhitectonice bizantine, românești și occidentale. Prin această opțiune artistică, noul edificiu religios a putut fi integrat în cadrul multiconfesional și multicultural al orașului. În noua realitate etnico-religioasă a orașului de după 1918, D. Popescu-Gopeș a reușit prin planul său arhitectural să transmită vizual, în epocă și nu numai, mesajul comunității românești ortodoxe din Sighișoara.

³⁷ Dumitru Popescu-Gopeș, *Catedrala din Sighișoara în Arhitectura*, nr. 1, 1939, p. 33.

**SOME CONSIDERATIONS ON CONSTRUCTION OF
LARGE ROMANIAN CHURCH FROM SIGHIȘOARA (1934-1937)**

(Summary)

The author of this article examines a typescript from the year 1966, signed by the dean of Sighișoara Emilian Stoica (1884-1972) concerning the construction of large Romanian church from Sighișoara, between 1934-1937. The manuscript is a valuable documentary source on this time in history of Sighișoara.

After 1918 political and demographic realities of the city changed. Romanians needed a larger church to meet religious needs of a growing community. Construction site was the subject of heated discussion in the era. Direct intervention of Metropolitan of Transylvania, Nicolae Balan, put an end to these discussions. The new church was built on the right bank of the river Târnava Mare, Queen Mary Park.

The architect of new Romanian church from Sighișoara was Dumitru Popescu-Gopeș, and the builder was Tiberiu Eremie's company that built the "Coronation Cathedral" in Alba Iulia between 1921-1922.

If today's church from Sighișoara is a valuable historical monument, in the past the church built, asserted and defined the Romanian national identity.

Cuvinte cheie: Sighișoara, biserică, protopop, români, interbelic.

Keywords: Sighișoara, church, dean, Romanians, interwar.